

КУЗНЕЦОВ СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
доцент кафедри морського та митного права,
кандидат юридичних наук, доцент*

ПЕРШИЙ (МОРСЬКИЙ) ЗБРОЙНИЙ НЕЙТРАЛІТЕТ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ НАРИС

24 лютого 2022 року принесло нові виклики для України як суверенної держави. Через агресію РФ інфраструктура України зазнає серйозних втрат. Як стверджує В. Крейденко (заступник голови Комітету Верховної Ради України з питань транспорту та інфраструктури), «тільки через блокаду портів, за експертними оцінками, українська економіка втрачає понад 170 млн доларів щоденно! Адже через морські порти Україна експортувала понад 70% усіх вантажів на загальну суму понад 47 млрд доларів» [1]. «Морська блокада РФ чорноморських портів України перешкоджає торговельному судноплавству» – про це йдеться у щоденному огляді британської розвідки про війну, який публікує Міноборони Британії [2]. У ситуації, що склалася на цей час, Україна не в змозі самостійно вирішити проблеми, які виникли; їх вирішення вимагає взаємодії з іншими державами.

Однією з форм підтримки світової безпеки у світі залишається політика нейтралітету. Нейтралітет є: міжнародно-правовим інститутом, комплексом заходів щодо захисту держави від економічних, географічних і політичних наслідків воєн, а також від агресії експансіоністські налаштованих держав [3]; правовим положенням держави, відповідно до якого вона не приймає участі у війні та не надає безпосередньої допомоги державам, що воюють [4, с. 222]; напрямом зовнішньої політики, який характеризується відмовою від участі держави у морській війні між іншими державами та відмовою від воєнної допомоги державам, що воюють [5, с. 158]. Положення, що стосуються нейтралітету в морській війні були сформульовані в Декларації про збройний нейтралітет 1780 р., Паризькій декларації про морське право 1856 р., XIII Гаазькій конвенції про права та обов'язки нейтральних держав у випадку морської війни 1907 р., Лондонській декларації про право морської війни 1909 р. III. Шалелашвілі досліджував у ретроспективі створення та розвиток інституту нейтралітету у міжнародному праві. На його думку основні положення нейтралітету залишаються незмінними, але розширення визначення нейтралітету як зовнішньополітичного курсу і його застосування у воєнний час дає суттєвий стимул до розвитку нейтралітету і закріпленню його як в області міжнародного права, так і в політичній сфері [6, с. 264].

М. Акішин нагадує, що епоха великих географічних відкриттів XV–XVIII ст. ст. призвела до «боротьби великих держав за моря» [7, с. 123], але упродовж усього цього періоду права та обов'язки «нейт-

рального торговельного мореплавства визначалися звичаєм», що його було закріплено у ст. 286 *Consolato del mare* (збірка XIII–XIV ст. ст.). Саме тут зазначалося: (1) якщо на нейтральному кораблі буде знайдено вантаж, якій належить ворожій стороні, то цей вантаж буде конфісковано; (2) вантаж, якій належить нейтральній державі, що буде знайдено на ворожому кораблі, не буде конфіскуватися, але власник такого вантажу має сплатити каперу, який відвів захоплене судно до порту своєї держави, певну суму, що було договорено ним за доставлення цього вантажу (М. Акішин цитує за [8, с. 24]).

На думку Ш. Шалелашвілі, поняття «збройний нейтралітет» з'являється як «нова форма» розвитку нейтралітету [6, с. 263] – це проголошений в 1780 році Росією, Данією та Швецією, які дотримувалися нейтралітету, стан готовності захищати своє торговельне мореплавство під час війни [9, с. 35–36], щоб «силою зброї захищати торговий флот від нападу англійських воєнних кораблів» [10, р. 15].

На початку 1780 р. уряд Росії визнав за необхідне, «прежде чем оскорбления российского торгового флага преобразятся во вредную привычку», повідомити уряди Великої Британії, Франції та Іспанії про свою рішучість «употребить со своей стороны к совершенному ограждению и обеспечению его [российского торгового флага – С.О.] все от нас и державы нашей зависящие пособия, с твердым, однако же, предложением свято и ненарушимо согласовывать оные в продолжении настоящей войны с правилами строжайшего беспристрастия и нейтралитета» (тут і далі цитуємо мовою оригіналу). Задля запобігання того, щоб «по неведению или по неосновательным соображениям» іноземні держави не зробили «ложные заключения» та не використали дії, що будуть здійснюватися Росією, в «собственных своих изворотах», 28 лютого 1780 р. проголошувалася Декларація про збройний нейтралітет, яка мала форму звернення російської імператриці Катерини II до Великої Британії, Франції та Іспанії [7, с. 123–124].

У своєму зверненні Катерина II підтверджує послідовність Росії у визнанні права нейтралітету та «свободе общей торговли, ... Однако опыт показал противное: ни вышеприведенные соображения, ни должное к предписаниям универсального права народов уважение не могли обеспечить подданных ее и. в-ва от беспокойств, коим они часто подвергались в судоходстве, и от препятствий их операциям со стороны воюющих держав» (тут і далі цитуємо мовою оригіналу). Отже імператриця «считает своей обязанностью освободить оную всеми средствами», але вона «сочла за долг справедливости изложить пред лицом Европы те начала, которыми будет руководствоваться. Она совершает это с тем большею уверенностью, что находит эти начала начертанными в первобытном праве народов, которого всякая нация может справедливо требовать для себя, и что державы воюющие не могут их отменить, не нарушив законов нейтралитета и не отрекшись от правил, формально принятых ими в разных трактатах и публичных обязательствах». Ці «начала» (у подальшому вони отримали назву «принципів збройного нейтралітету») проголошують наступне: «1. Чтобы

нейтральные корабли могли свободно плавать от одной пристани к другой и у берегов воюющих наций. 2. Чтобы товары, принадлежащие подданным воюющих держав, были свободны на нейтральных кораблях, исключая заповедные товары. 3. Что в определении таковых императрица придерживается того, что означено в 10 и 11 артикулах коммерческого ее трактата с Великобританией, распространяя сии обязательства на все воюющие державы. 4. Что для определения того, что может означеновать блокированный порт, должен таковым почитаться только тот, ко входу в который настоят очевидная опасность по сделанным распоряжениям от атакующей его державы расставленными в близости оного кораблями. 5. Чтобы сии правила служили основанием в судопроизводствах и приговорах о законности призов». Далі імператриця повідомлює, що «для охрани чести ее флага, безопасности торговли и мореплавания ее подданных против кого бы то ни была она повелит отрядить значительную часть своих морских сил» та висловлює надію, «что воюющие державы, проникнувшись чувствами правды и справедливости, ... дадут своим адмиралтействам и командующим офицерам сходные инструкции, согласные с вышеизложенными началами, почерпнутыми из первобытного кодекса народов и столь часто признанными в их конвенциях» [11].

29 лютого 1780 року зміст Декларації було доведено до відома дипломатичних представників Швеції, Нідерландів і Португалії в Санкт-Петербурзі. Підтвердивши принципи, викладені в Декларації 1780, Росія уклала конвенції з Данією та Швецією. Таким чином виник союз трьох держав, відомий під назвою «першого збройного нейтралітету». Упродовж 1780–1783 рр. до Декларації приєдналися Нідерланди, Пруссія, Австрія, Португалія Королівство Обох Сицилій. Франція, Іспанія і США також визнали принципи збройного нейтралітету, хоча формально до нього не приєднались. Після Віденського конгресу 1815 р. принципи Декларації набувають всезагального поширення [7, с. 127]. Після підписання Версальського мирного договору 1783 р. перший збройний нейтралітет розпався.

Список використаних джерел:

1. Володимир Крейденко: «Через блокаду морських портів українська економіка втрачає щодня майже 170 мільйонів доларів». *Голос України*. № 109(7859). 23 травня 2022 р. URL: <http://www.golos.com.ua/article/360420>
2. Морська блокада РФ продовжить тиснути на глобальні ціни на продукти – розвідка Британії. *Європейська правда*. Середа, 25 травня 2022 р. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2022/05/25/7348373/>
3. Умеренко Ю. А. Международно-правовой статус нейтралитета и внутригосударственное право. *ЕврАзЮж*. 2011. No. 10 (41). URL: http://www.eurasialaw.ru/index.php?option=com_jcontentplus &view=article &id=2543:2011-12-02-04-33-59&catid=109:2010-06-17-09-48-32&Itemid=196

4. Нейтралитет в военное время. *Словарь международного права* / Бацанов С. Б., Ефимов Г. К., Кузнецов В. И. и др. 2-е изд., переаб. и доп. М. : Междунар. отношения, 1986. 432 с.
5. Сорокин Р. Ф. Нейтралитет в морской войне. *Словарь международного морского права* / Отв. ред. Ю. Г. Барсегов. М. : Междунар. отношения, 1985. 256 с.
6. Шалелашвілі Ш. Еволюція правової доктрини нейтралітету. *Visegrad Journal on Human Rights*. Pp. 262–264. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/1317421.pdf>
7. Акишин М. О. Декларация Екатерины II о морском вооруженном нейтралитете (из истории международного права). URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/deklaratsiya-ekateriny-ii-o-morskom-vooruzhenom-neytralitete-iz-istorii-mezhdunarodnogo-prava/pdf>
8. Даневский В. Исторический очерк нейтралитета и критика Парижской морской декларации 16-го апреля 1856 года: История нейтралитета по отношению к морской торговле, учения публицистов о правах нейтральных и исследование Парижской морской декларации. М., 1879.
9. Сорокин Р. Ф., Имнадзе Л. Б. Вооруженный нейтралитет 1780 г. *Словарь международного морского права* / Отв. ред. Ю. Г. Барсегов. М. : Междунар. отношения, 1985. 256 с.
10. Bruner E. The Swiss Approach. Between the Blocks: Problems and Prospects for Europe's Neutral and Nonaligned States / ed. by J. Kruzel, M. H. Haltzel. Cambridge: Cambridge University Press, 1989.
11. Декларация Екатерины II правительствам Англии, Франции и Испании/ URL: https://www.vostlit.info/Texts/Dokumenty/S.America/XVIII/1760-1780/Russ_USA/21-40/38.phtml?id=4521

Ключові слова: нейтралітет, Декларація про збройний нейтралітет, перший збройний нейтралітет.

Key words: neutrality, Declaration of armed neutrality, the First armed neutrality.

АВЕРОЧКИНА ТЕТЯНА ВОЛОДИМИРІВНА

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри морського та митного права,
доктор юридичних наук, професор*

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАННЯ МОРЯКІВ КЛЮЧОВИМИ РОБІТНИКАМИ

Криза, якою пройнята з 2020 року світова морська галузь, засвідчила, наскільки фрагментованою та багато у чому тендітною є міжнародна система морського судноплавства. Окремі держави самоусунулися від проблем гуманітарного колапсу зі змінами екіпажів та не займалися репатріацією моряків. Окремі – співпрацювали у виробленні кращих практик протидії всесвітній загрозі, надавали можливість морським кадрам потрапити на судна та додому. Інші – серед них впливові